

Boekbesprekingen

Het ABVV van crisis tot crisis. Frank VANDENBROUCKE, «Van crisis tot crisis. Een socialistisch alternatief,» Kritak, Leuven, 1981, 234 p.

De economische crisis heeft de arbeidersklasse een *defensieve* lijn opgelegd. De massale werkloosheid weegt zwaar door op de strijdbaarheid, op de offensieve syndikale en politieke slagkracht van de arbeidersmassa. De arbeidersstrijd van de laatste jaren heeft een versnipperd karakter en is doorgaans gericht op de verdediging van de bestaande tewerkstelling. Een van de opmerkelijkste feiten in deze sociale ontwikkeling, is zeker de haast volledige afwezigheid van een *samenhangende anti-krisisstrategie*, van een eigen «plan», langs de kant van de Belgische georganiseerde arbeidersbeweging. Het is slechts vrij recent dat men — na *zeven* volle crisisjaren ! — binnen de georganiseerde arbeidersbeweging de duidelijke nood aan een *nieuw* «Plan van de Arbeid» (zie 1 Mei-speech in 1981 van SP-voorzitter Van Miert) eindelijk begint aan te voelen en er zich hierrond een intens politiek debat begint te ontwikkelen (zie werkzaamheden van Polekar, Fondation André Renard, Groupe Bastin-Yerna, GEM, ...). Het is in deze kontekst dat het boek van Polekar-ekonoom Frank Vandenbroucke, «Van crisis tot crisis», moet gesitueerd worden. In tegenstelling tot wat de ondertitel («Een socialistisch alternatief») enigszins laat vermoeden, wordt in dit boek nochtans geen «nieuw» economisch alternatief tegenover de crisis uitgewerkt. Vandenbroucke wil in de eerste plaats de geschiedenis brengen van de economische *doctrine* van de socialistische vakbeweging, om alzo, aansluitend bij het verleden, een eerste aanzet te geven tot de formulering van een globaal economisch alternatief tegenover de huidige crisis. Voor het uitwerken van zulk een alternatief, hoeft de Belgische arbeidersbeweging immers niet te starten van nul, aldus Vandenbroucke. De socialistische vakbond beschikt over een lange ervaring en een rijk ideeën kader om zulk een alternatief uit te werken (p. 9).

Naast een historisch onderzoek naar de «ideologische wortels» van het ABVV vóór 1945 (de evolutie van de Syndikale Commissie en de oprichting van het Belgische Vakverbond, het debat over de «arbeiderskontrolé» in de jaren twintig, het «planisme», het «renardisme», ...), is het grootste deel van het dossier gewijd aan de belangrijkste etappes in de ontwikkeling van het economisch programma van het ABVV na 1945. Dit programma is in hoge mate het produkt van de specifieke economische en politieke kontekst van de na-oorlogse evolutie van het Belgisch kapitalisme. De Belgische economie heeft zich maar traag ingeschakeld in het «neo-kapitalistisch» groeimodel, terwijl een nieuwe economische politiek van de staat lange tijd achterwege bleef. De economische eisen en voorstellen van het ABVV werden hierdoor onvermijdelijk getekend. De evolutie van de economische doctrine van het ABVV kan, in de voorstelling van Vandenbroucke, teruggebracht worden tot vier momenten:

1. Een eerste fase (1944-1950) wordt beheerst door het idee van de «economische democratie» («het stadium van het paritair medebeheer»); deze

moest verwezenlijkt worden doorheen de deelneming van de arbeiders aan de paritaire raden. Voor het ABVV moesten de paritaire structuren zo breed mogelijk worden uitgebouwd. Hierbij lag een sterke klemtoon op de beslissingsbevoegdheden en vooral op een volledige financiële en economische informatie.

2. In de vijftiger jaren maakt het Belgisch kapitalisme een «structurele crisis» door, gekenmerkt door o.m. een vertraagde economische groei en een zeer aanzienlijke verhoging van de werkloosheid. Als antwoord hierop, werkte het ABVV een programma van «*structuurhervormingen*» uit (kongressen van 1954 en 1956). Voor het ABVV waren de hoofdoorzaken van de marginalisering van «de Belgische economie», in belangrijke mate terug te voeren tot de conservatieve investeringspolitiek van de Belgische financiële groepen. De holdings beperkten hun investeringsactiviteiten tot de basissectoren en wensten niet te investeren in de moderne sectoren van de duurzame consumptiegoederen. Een economische expansiepolitiek vereiste dan ook, aldus het ABVV, een ingreep van bovenaf op de financiële markten om, als onderdeel van een *soepele planning*, de kapitalen naar moderne industriële activiteiten te kanaliseren.

3. Na 1954-56 voltrekt zich een ontwikkeling op twee niveaus. De linkervleugel in de vakbeweging gaf een anti-kapitalistische inhoud aan het programma van «*structuurhervormingen*» en zag het in de eerste plaats als een actieprogramma van de arbeidersklasse. Ondertussen kondigde zich vanaf 1959 een grondige vernieuwing aan in de officiële economische overheidspolitiek. Deze tegenstrijdige ontwikkeling kende een hoogtepunt in de grote werkstaking 1960-1961, die voor de linkervleugel in de vakbeweging juist in het teken stond van de «*structuurhervormingen*». In deze periode kreeg het «renardisme» een nieuwe dimensie: het werd het verweer van een syndikale voorhoedegroep (vooral Luikse metaal- en staalarbeiders) die zijn eigen bestaan bedreigd zag door het economisch verval van Wallonië.

4. Het Buitengewoon ABVV-kongres over de *arbeiderskontrolle* van 1971, situeert zich op een breekpunt in de sociaal-economische ontwikkeling (eerste barsten in het economisch groeimodel, crisis in de sociale verhoudingen). De arbeiderskontrolle werd heropgenomen als centraal thema in de doctrine, zonder dat nochtans de bestaande overlegorganen in vraag werden gesteld. Veeleer werd het principe bevestigd dat het ABVV in de bestaande structuren geen systeembevestigende, maar een systeemvernieuwend rol wil spelen.

Niemand ter linkerzijde zal het belang betwisten van een historische uitwijding over de groei en ontwikkeling van het economisch ideeënkader van het ABVV. Een «in herinnering brengen» van dikwijls «vergeten» economische programmapunten van het ABVV, kan het kollektief geheugen van de arbeidersbeweging enkel ten goede komen. Toch kan het boek van Vandenbroucke bezwaarlijk een «originale» historische *studie* van de ABVV-«concepten» inzake economische politiek worden genoemd. Veeleer gaat het hier om een synthetische *voorstelling* van de belangrijkste teksten en documenten (het «Plan de Man», «Pour la révolution constructive», de Principeverklaring van het ABVV van 1945, «Vers le socialisme par l'action» van Renard, de rapporten van 1954 en 1956, de ABVV-documenten over de arbeiderskontrolle, ...), voorzien van een aantal *kritische*

aantekeningen (o.m. over de «dubbelzinnigheid» van het programma van «struktuurhervormingen»). Het boek bevat geen tot nu toe ongekende feiten. Nieuw oorspronkelijk bronnenmateriaal werd niet aangeboord. Dit gebrek aan een voldoende historische uitdieping, maakt het werk dan ook op verschillende punten voor kritiek vatbaar. Er zijn vooreerst enkele «detailfouten», waarvan de ernst varieert al naargelang het geval. Een paar voorbeelden:

— In tegenstelling tot wat Vandenbroucke beweert op p. 48, voorzag het «Plan de Man» geen nationalisatie van de verzekeringssector. Deze sector zou, aldus het Plan, enkel gecontroleerd worden door een hiertoe, op kosten van de ondernemingen, op te richten «Dienst voor Statistiek en Controle van de Verzekering».

— Op meerdere plaatsen (p. 37 en p. 51) schrijft Vandenbroucke de autoritaire en korporatistische aspecten van het vooroorlogs planisme, toe aan de «strikt persoonlijke» (p. 51) opvattingen van de Man. Deze stelling is op het eerste zicht aannemelijk, zeker als men de lijn zou doortrekken tot aan de houding van de Man tijdens de bezettingsjaren. Met zijn berucht profascistisch «Manifest» van 28 juni 1940, speelde de Man inderdaad hoofdzakelijk «cavalier seul» binnen de socialistische beweging. Het is nochtans verkeerd de «sterke staat»-aspecten van het planisme, enkel vanuit deze invalshoek te bekijken. Het probleem moet gesteld worden binnen het ruimer kader van de onderlinge samenhang tussen de toenemende technisch-ekonomische functies van de kapitalistische staat in het monopoliekapitalisme, de wijzigingen in de politieke overheersingsvormen en de rol en functie van de jaren dertig, en vooral tijdens de tweede wereldoorlog, ontstond binnen de West-Europese burgerrijen een belangrijke stroming die de installaties van «sterke staat» — of openlijke fascistische regimes, als een voorwaarde zag tot het doorvoeren van een herstructurering van de Europese industrie middels een vernieuwing van de ekonomische en sociale interventievormen van de staat. Het Belgisch «Plan van de Arbeid», moet binnen deze kontekst gezien worden als een (neo-)reformistisch alternatief voor *de stagnatie* en de crisis van het Belgisch kapitalisme: doorheen de inrichting van een «sterke staat», moest de ekonomische macht van het Belgisch *financieel kapitaal* gebroken worden, om alzo een industriële relance op gang te brengen. De «autoritaire» aspecten van het «planisme», zijn dan ook begrepen in de *interne logika* van de (neo-)reformistische politieke strategie (verovering van de kommandoposten van de *bestaande* staatsapparaten, inrichting van een «autonome interventiestaat» met versterkte aktiemiddelen, beheersing van de klassentegenstellingen, ...), zoals deze haar uitwerking kreeg binnen de specifieke politieke konjunctuur van de tussenoorlogse crisisjaren.¹

1 Deze «interne logika», kan men rekonstrueren aan de hand van o.m.: «De Uitvoering van het Plan van de Arbeid», in: P. FRANTZEN, Hendrik de Man. Persoon en ideeën. Deel IV. Planisme, Antwerpen/Amsterdam, 1975, p. 73-300 (zie vooral p. 87-102). Deze tekst — daterend van 1935 —, vormt de neerslag van de uitwerking van het «Plan van de Arbeid» (1933) door het «Bureau voor Sociaal Onderzoek», in overleg met de leidende organen van de BWP, de Syndikale Commissie, het Coöperatief Ambt en het Mutualistisch Verbond. De voorstellen die vervat zijn in dit dokument, kunnen dan ook niet louter aanzien worden als de «persoonlijke» opvattingen van de Man. In het hoofdstuk uit deze tekst over «De inrichting der staats- (Vervolg pag. 88.)

— Op p. 113 schrijft Vandenbroucke de uitzonderlijk lage werkloosheidsgraad in de periode 1944-1948 («het Belgisch mirakel») toe aan «eerder *toevallige* factoren, zoals het feit dat de haven van Antwerpen praktisch onbeschadigd was gebleven» (wij cursiveren). Recent historisch onderzoek heeft aangetoond dat de oorzaken van de snelle na-oorlogse richting van de economische kollaboratiepolitiek van het Belgisch financieringskapitaal met de Nazi-bezetter. Het bestaande produktieapparaat bleef ten gevolge van deze politiek vrijwel intact, wat een snelle economische relance na de oorlog begunstigde.

— In zijn — zeer korte — uitwijding over de algemene werkstaking van 1960-1961, laat Vandenbroucke de beslissing van het ABVV-Bureau (22 december 1960) om de «algemene staking» niet uit te roepen, volgen op de stemming die de twee stromingen binnen het ABVV tegenover elkaar stelde (Uitgebreid Nationaal Comité van 16 december 1960) (p. 149). Deze voorstelling van zaken, is op zichzelf niet onjuist, maar *vergeet* te vermelden dat tussen 16 december en 22 december een hoofdzakelijk *spontane* stakingsgolf zich over gans Wallonië had uitgebreid, en in Vlaanderen de openbare diensten had lamgelegd. André Renard, de zogenaamde «theoretikus» van de grote staking 1960-1961 (zie p. 146), was niet betrokken bij het uitbreken van deze staking. In zijn motie van 16 december, stelde hij de organisatie voor van een algemene 24-urenstaking in de loop van de eerste helft van januari 1961 (!). Overigens laat Vandenbroucke de twee vleugels in de schoot van de ABVV-leiding, te schematisch met mekaar kontrasteren. Het is juist, dat Renard in «Vers le socialisme par l'action» (1958) brak met het medebeheer (p. 148). Anderzijds was hij echter, binnen het ABVV, een van de hardnekkige verdedigers van het interprofessioneel akkoord inzake sociale programmatie van 11 mei 1960. Deze tegenstellingen in de «centrische» opvattingen van Renard, worden door Vandenbroucke onvoldoende blootgelegd.

Naast deze historische «on nauwkeurigheden», bevat «Van crisis tot crisis» ook een aantal meer algemene tekortkomingen. Deze betreffen zowel het opzet van het boek, als het type geschiedschrijving dat Vandenbroucke beoefent.

1. Vandenbroucke richt zijn aandacht vrijwel uitsluitend op de evolutie van het *ideeënkader* van de socialistisch vakbeweging. Aan de economische kontekst kent hij een zekere *verwijzingsfunctie* toe, maar de *social-structurele* wortels van de ABVV-doctrine worden, als *verklaringsgrond*, onvoldoende onderzocht. Het ABVV wordt hier niet geanalyseerd vanuit de klassenstrijd, evenmin vanuit de *funkties* die de vakbeweging vervult in het laatkapitalisme. Een nader onderzoek naar de integratie van de *vakbondsbureaokratie* in het burgerlijk staatsapparaat, blijft eveneens achterwege. (Vandenbroucke lukt er zelfs in dit verschijnsel geen enkele keer te vernoemen!).

1 (Vervolg)

macht», wordt er aan herinnerd dat de BWP de strijd tegen volmachtenregeringen nooit heeft gevoerd als een «princiële oppositie tegen elke uitbreiding van de regeringsmacht» (p. 88). Het pleidooi voor een «sterke staat», wordt als volgt beargumenteerd: «Men zou zich aan de ergste ontgoochelingen en aan de jammerlijkste mislukkingen blootstellen, indien men niet wou zien, dat alleen een sterke Staat de wil van de nieuwe maatschappelijke lagen welke hem zullen beheersen, zal kunnen doen zegevieren over het verzet van van de geldmacht, die haar kans regeert» (p. 89).

Door de evolutie van het ABVV niet steeds weer te relateren aan het kop-pel sociaal-ekonomische ontwikkeling/klassenstrijd («strijd tussen klas-sen, maar ook tussen frakties en lagen van klassen onderling»), lukt Van-denbroucke er dan ook niet in bepaalde door hem gesignaleerde proble-men voldoende op te helderen. Dit geldt zeker voor het probleem van de «rekupereerbaarheid» van bepaalde ABVV-voorstellen door de burgerij (zie p. 207-208). Een mooi voorbeeld hiervan, vormt de «elasticiteit» van het programma van «structuurhervormingen» (1954-1956). Dit program-ma lag *tegelijkertijd* aan de basis zowel aan de grote werkstaking van 1960-1961 (kontestatie van de kapitalistische orde), als van de «neo-kapitalisti-sche» expansiepolitiek (bevestiging van het legaal kader) doorgevoerd door de «travailleistische» regering Lefèvre-Spaak (1961-1965). Het pro-bleem met dit programma, aldus Vandenbroucke, is dat de uiteindelijke doelstelling ervan, met name de ekonomische expansie, dubbelzinnig werd geformuleerd. Bovendien ontstond er geen politiek front om de voorgestane hervormingen ook op regeringsvlak door te zetten (p. 142). Welke factoren stonden de vorming van dit «politiek front» in de weg ? Hoe komt het dat de arbeidersbeweging de steunpijler werd van «neo-ka-pitalistische» structuurhervormingen ? Om deze vragen bevredigend te beantwoorden, is een nauwkeuriger analyse van de *politieke conjunctuur* vereist, dan die welke Vandenbroucke ons presenteert (Deel 2, hoofdstuk-ken 4 en 5). Een ruwe schets van het politieke *krachtenveld* (periode 1958-1961), kan hier enige verduidelijking brengen.

In de periode 1958-1961, doet zich een *kwalitatieve sprong* voor in de ont-wikkeling van het Belgisch kapitalisme. De diepgang van de recessie van 1958 in België («steenkoolkrisis !»), legt een onderliggende *krisis van de kapitaalakkumulatie* bloot. In samenhang met deze crisis, wordt een begin gemaakt van een *herstructurering* van het Belgisch kapitalisme (oriënter-ing van kapitalen naar snelgroeiende sectoren toe, ontwikkeling van de sektor van de duurzame consumptiegoederen, ...) doorheen een uitbrei-ding en diversifiëring van de interventie van de staat in het accumulatie-proces van het kapitaal (rentesubsidiëring via de expansiewetten van juli 1959, oprichting van het Bureau voor Ekonomische Programmatie, voor-bereiding van de oprichting van een Nationale Investeringsmaatschappij, ...). Tevens tekent zich een nieuwe ontwikkeling af in de vormen en prak-tijken van maatschappelijke *disciplineren* van de arbeidskracht (interpro-fessioneel akkoord inzake sociale programmatie van 11 mei 1960). Deze verschuivingen in de interventievormen van de staat, beantwoorden aan een wijziging in de krachtsverhoudingen binnen het heersend machtsblok: verzwakking van de positie van het traditionele holdingkapitaal, toene-mend gewicht van de «modernistische» fractie van de burgerij in nauwe sa-menhang met de penetratie van het *multinationale* kapitaal. De reformisti-sche kritiek van het ABVV op het «falend ondernemerschap» van de tradi-tionele holdings, liep aldus *tot op zekere hoogte* samen met een soortgelij-ke kritiek van de «modernistische» fractie van de burgerij (de «Vlaamse burgerij») die de hegemonische positie van het traditionele financierskapi-taal binnen het machtsblok, grondig betwistte. De voornaamste punten van het ABVV-alternatief (de «structuurhervormingen») werden overge-nomen door de BSP (in de oppositie) op haar Buitengewoon Kongres van 1959 (Vandenbroucke vermeldt dat feit nergens !). Het ACV maakte een evolutie door in dezelfde zin, zij het minder radikaal en met het hoofdac-

cent op de verantwoordelijkheid van de Belgische holdings voor de *onder-industrialisering* van Vlaanderen. Het christelijk syndicalisme verbond alzo de belangen van de Vlaamse arbeidersklasse aan de verdere industrialisering van Vlaanderen. Aan de eisen van het ACV werd gedeeltelijk tegemoet gekomen met de wet inzake regionale economische expansie (18 juli 1959), die een aantal gunstige investeringsruimten («ontwikkelingsgewesten») creëerde voor het, in hoofdzaak buitenlands, kapitaal.

De ontwikkeling die leidde tot de algemene stakingsbeweging van 1960-1961, en die de kompleksiteit van deze beweging kan verklaren, voltrok zich aldus op meer niveaus dan die welke Vandenbroucke onderscheidt (zie hoger). Met name de rol en functie van de reformistische apparaten in dit proces — in het bijzonder van de BSP —, worden door Vandenbroucke onvoldoende blootgelegd. Nog *tijdens* de staking (van 1960-1961), werd door de bureaus van het ABVV en van de BSP een memorandum opgesteld (15 januari 1961), dat een wisseloplossing inhield voor de «eenheidswet», met het oog op de vorming van een nieuwe politieke alliantie met deelname van de BSP.² Dit memorandum bevatte een van zijn anti-kapitalistische aspecten ontdane versie van het programma van «struktuurhervormingen» en opende de weg naar de vorming van de «travallistische» regering Lefèvre-Spaak (1961-1965), die behalve van een groot deel van de «Vlaamse burgerij» en van de grote vakbonden, ook nog de steun kreeg van het multinationale kapitaal.

Indien Vandenbroucke de *gemeenschappelijke* punten in de strategieën van zowel het ABVV als van de BSP en van bepaalde fracties van de burgerij, iets *vollediger* zou onderzocht hebben, zou dit het probleem van de «rekupereerbaarheid» van het ABVV-programma zeker doorzichtelijker hebben gemaakt.³

2 Volledige tekst van dit memorandum, in: ABVV, Statuair Congres, 15-16-17 en 18 december 1962. Moreel en Administratief Verslag voor de jaren 1959-1960-1961, blz. 770-772. Het memorandum werd ondertekend door 16 vertegenwoordigers van de BSP en het ABVV, waaronder zowel «voor-» als «tegenstanders» van de algemene staking. André Renard behoorde tot de ondertekenaars.

3 Hieruit volgt dat een historische studie van de «socialistische alternatieven» er zich dan ook niet mee kan vergenoegen enkel de doctrinaire inhoud van de programma's in de analyse te betrekken. Een nauwkeurige analyse van de *arbeidersstrijd* (in de bedrijven, in de straat, ...) die rond deze «alternatieven» gevoerd wordt, van de relatie die de reformistische apparaten met deze strijd onderhouden, evenals van de interne tegenstellingen binnen deze apparaten, is evenzeer noodzakelijk. Naast de grote werkstaking 1960-1961, vormt de agitatie rond het «Plan van de Arbeid» in de jaren dertig een ander voorbeeld van de *tegenstellingen* die op een bepaald ogenblik («krisismoment») kunnen ontstaan tussen de dynamiek van de massastrijd en het politiek project van de leiders van de reformistische apparaten. De propaganda rond het «plan» («niets dan het plan, geheel het plan») had een onverwachte mobiliserende en radicaliserende kracht bij de massa's tot gevolg die — in de winter van 1934-1935 — dreigde uit te lopen op een veralgemende strijd met de burgerlijke staat. De *breuk* die dreigde te ontstaan tussen de reformistische apparaten en de revolterende massa's, kan men goed natrekken aan de hand van de «Herinneringen» van de Man: «De ontevredenheid broeide zozeer, vooral in de grote industriële bekkens van het Walenland, dat men de bedreiging van een algemene politieke werkstaking zag oprijzen, die onder de heersende omstandigheden gemakkelijk tot een opstand had kunnen overgaan. Op zekere ogenblikken zou één woord voldoende zijn geweest om de beweging te ontketen. Ik weigerde dit woord uit te spreken en gedurende vele weken streed ik uit al mijn kracht tegen de partijgangers van de werkstaking» (H. DE MAN, *Persoon in ideeën*, I. Autobiografie, Verzorgd door M. Claeys-Van Haegendoren, Antwerpen/Amsterdam, 1974, p. 292). De Man rechtvaardigt zijn toetreding tot de regering Van Zeeland, als volgt: «Er was een alternatief (voor de regeringsdeelname — noot van ons), één enkel: door de algemene werkstaking de actie voor het Plan te laten omzetten in een opstandige beweging van de arbeidersklasse» (o.c., p. 300). De vaststelling van Vandenbroucke dat het planisme «geen *praktische* politieke strategie» (p. 49) inhield (cursivering van de auteur), moet dan ook met deze feiten aangevuld worden.

2. Doorheen de praktijk van de dagelijkse louter «economische» klassenstrijd, heeft de socialistische vakbeweging een eigen discours uitgewerkt die een *ideologische* breuk invoert tussen de «economische» en de «politieke» sfeer. De scheiding tussen de «economische democratie» en de «politieke democratie», vormt één van de konstituerende elementen van het ABVV-programma. In de belangrijkste teksten (de principeverklaring van het BVV van 1937, het MSU-dokument «Pour la révolution constructive démocratie, «Vers le socialisme par l'action», ...), vinden wij de stelling terug dat de «politieke democratie» (ingesteld met het algemeen enkelvoudig kiesrecht) moet worden *vervolledigd* met de «economische (en «sociale») democratie».⁴

In het boek van Vandenbroucke wordt de betekenis van deze «breuk» nergens aangetoond. Hij laat deze integendeel op een weinig kritische manier in zijn eigen vertoog glijden (o. a. p. 10, p. 21, p. 211, ...).

Een «demontering» van het *ideologisch voorstellingsstelsel* van het ABVV, zou nochtans een duidelijker inzicht kunnen geven in de aanwezigheid van noties en opvattingen ontleend aan de burgerlijke ideologie in de «proletarische» discours van bvb. de «structuurhervormingen». Zo verwijst het reformistisch onderscheid tussen de «economische» en «politieke» democratie, naar een geloof aan de politieke democratische gelijkheid van alle «burgers», en geeft het de *grenzen* (de *burgerlijke* parlementaire democratie) aan *binnen* dewelke het ABVV zijn acties wil voeren. In de praktijk *legitimeert* dit onderscheid een *breuk* tussen de «economische» eisenstrijd, doorgaans georganiseerd en omkaderd door de vakbeweging, en de klassenallianties die de reformistische (partij)apparaten aangaan — of: trachten aan te gaan — met bepaalde fracties van de burgerij in de politieke strijd.

3. Tot slot kan men een aantal kritische bedenkingen formuleren bij de algemene doelstelling die Vandenbroucke met «Van crisis tot crisis» nastreeft. Vandenbroucke wil immers het verleden van het ABVV «aktualiseren» om de discussie over een globaal economisch alternatief voor de *huidige* crisis te stimuleren. Beschikt het ABVV over een coherente anti-krisisstrategie? In een eerdere bespreking van «Van crisis tot crisis», werd deze vraag door André Mommen reeds negatief beantwoord.⁵ Het ABVV beschikt over geen enkele *politieke* strategie via dewelke de machtsverhoudingen kunnen gewijzigd worden. De vakbeweging participeert in alerhande beheersinstellingen van het kapitalisme en gaat er vanuit dat de kapitalistische staat een socialistische politiek kan genereren. Deze pertinente kritiek vat goed de interne kontradikties samen van het socialistisch alternatief voor de crisis dat Vandenbroucke zelf voorstelt. Om vandaag uit de crisis te *geraken*, aldus Vandenbroucke, is een zeer *selectief georiënteerde investeringspolitiek* nodig via dewelke nieuwe arbeidsplaatsen wor-

4 In «Vers le socialisme par l'action», drukt André Renard het als volgt uit: «... la souveraineté qui leur (= de werkers) est aujourd'hui reconnue dans la conduite des affaires publiques, leur est toujours refusée dans celles qui les concernent quotidiennement: les affaires de l'entreprise et de l'économie» (A. RENARD, Vers le socialisme par l'action, z.p. 1958, p. 7).

5 A. MOMMEN, Het ABVV heeft geen crisisstrategie, De Nieuwe, nr. 924, donderdag 7 januari 1982, p. 3-5.

den gecreëerd die beantwoorden aan precieze sociale behoeften (p. 193). De crisis releveert aldus de aktualiteit van de strategie van de «structuurhervormingen» via dewelke «de gemeenschap ook echt richting kan geven aan de economische ontwikkeling» (p. 193). Deze strategie van «structuurhervormingen» houdt voor Vandenbroucke het volgende in:

«Fundamentele structuurhervormingen beogen de *omvorming* van de huidige maatschappij door een offensieve politiek van snel *op elkaar volgende*, moeilijk recupereerbare en precieze eisen, op zowel economisch, politiek, cultureel als sociaal vlak, die de machtsverhoudingen in het voordeel van de onderdrukten wijzigen» (p. 217; wij cursiveren).⁶

De balans van de tot nu toe door het ABVV verwezenlijkte structuurhervormingen, is genuanceerd, met positieve en negatieve elementen (p. 209). De socialistische beweging is er met name nog niet in geslaagd «de *wettelijke en institutionele verworvenheden* (voorbeeld: de NIM) inhoudelijk *op te vullen* met een samenhangend antwoord op de crisis» (p. 210; wij cursiveren). Om uit de impasse te geraken, moeten de «structuurhervormingen» vandaag, dan ook geconcentreerd worden rond een gedetailleerd tewerkstellingsplan. Dit plan steunt op vier pijlers: uitbreiding van de kollektieve sektor, een planmatige aanpak van het onevenwicht op de handels- en betalingsbalans, herverdeling van de beschikbare arbeid, een omvangrijk investeringsfonds en een financiële planning (p. 222-226).

Met welke *middelen* de machtsverhoudingen «in het voordeel van de onderdrukten» kunnen gewijzigd worden en hoe (en door wie) een «offensieve politiek» moet gevoerd worden, wordt ons door Vandenbroucke evenwel nergens duidelijk gemaakt. Vandenbroucke houdt zich immers enkel bezig met de studie van «doktrinaire standpunten». Over *aktie- en mobilisatieprogramma's* voor de arbeidersklasse, rept hij met geen woord. Hoe kan men voorkomen dat de voorgestelde eisen worden ingepalmd door het kapitalistisch systeem? Dit probleem wordt ons evenmin erg duidelijk gemaakt. In de versie die Vandenbroucke van de «overgangsstrategie» geeft, lijkt het er zelfs op als zouden hervormingen los staan van het systeem waaraan men zelfs hervormingen aanbrengt. Zoals vele links-reformistische programma's berust het «alternatief» van Vandenbroucke op een duidelijk verkeerde inschatting van het wezen van de *kapitalistische* staat.⁷ Op p. 226-227, stelt hij zelf heel duidelijk: «Wij geloven ... in de verandering, de omvorming van de *huidige* staat, op een democratische wijze» (wij cursiveren).

De voorstellen van Vandenbroucke lopen dan ook uit op een pleidooi voor een «neo-keynesiaanse» overheidspolitiek, als alternatief voor de ruk naar rechts in het huidig gevoerd sociaal-economisch beleid (neo-liberalisme, deflatiepolitiek, afbraak van de «welvaartsstaat», ...).⁸

6 Vandenbroucke heeft deze definitie ontleend aan: Sociaal-economische opties van de Doorbraak-beweging, tekst voorgebracht door N. DE BATSELIER. Doorbraak-congres, november 1980, p. 6.

7 Voor een kritiek op het theoretisch grondpatroon van de links-reformistische strategie, zie: M. VAN DER LINDEN, Staat, crisis en sociaal-democratie, Toestanden, 1ste jg., nr. 2, april-juni 1981, p. 38-51.

8 Zie ook: F. VANDENBROUCKE, Keynesiaans recept voor de huidige crisis, De Nieuwe Maand, 24ste jg., nr. 6, augustus 1981, p. 443-460.

Uit de aard van de huidige crisis, kunnen nochtans andere konklusies worden getrokken: de arbeidersbeweging heeft dringend behoefte aan een *anti-kapitalistisch alternatief*. Dit alternatief is een programma van arbeidersreizen om de tewerkstelling en het levenspeil te waarborgen, maar leidt tevens tot het in vraag stellen van de politieke en economische macht van de burgerij. Het alternatief stelt een reeks middelen (waaronder de algemene werkstaking) voorop om dat doel te bereiken.

Vermits de crisis voortvloeit uit het kapitalistisch systeem, is de enige *realistische* strategie, immers de anti-kapitalistische ... Een brandend aktueel probleem dat in de volgende nummers van «Toestanden» zeker verder zal worden uitgediept.

Konklusie: «Van crisis tot crisis» plaatst het debat over het «socialistisch alternatief» voor de crisis, in een historisch perspectief. Dit is dan ook dé verdienste van het boek: het brengt reeds lang «vergeten» programmapunten van de socialistische (vak)beweging, terug in de belangstelling. Men kan het boek echter geen denderende historische studie noemen. Daarvoor holt het té zeer over naar de «traditionele» geschiedschrijving en bevat het té veel lakunes. Lakunes, die bovendien té belangrijk zijn om over te zwijgen. Om het met woorden van de auteur te zeggen; zij slaan op de «sleutelproblemen van de komende jaren». Vandaar dan ook, deze wat lang (té lang ?) uitgevallen boekbespreking.

Alain Meynen

Ernest MANDEL, «Trotsky: zijn bijdrage tot het marxisme», uitgeverij Leon Lesoil, Antwerpen, 1981, 143 p.

Ernest Mandel is stilaan een omvangrijk oeuvre aan het bijeenschrijven, waarvan een niet onaanzienlijk deel in het Nederlands vertaald werd.¹ Enkele maanden geleden verscheen bij de uitgeverij Lesoil de vertaling van zijn «Trotsky. A Study in the Dynamic of His Thought».² Het valt wel op dat we tot in 1981 hebben moeten wachten op een Nederlandstalige publicatie over de theoretische arbeid van Trotsky.³ In zijn inleiding kondigt Mandel aan dat het zijn bedoeling is om een systematische uiteenzetting te geven van Trotsky's bijdragen tot het marxisme, die volgens hem «niets anders zijn dan een poging om een coherente verklaring te leveren van alle fundamentele tendensen van ons tijdperk, een poging de 20ste eeuw te

1 We vermelden: «Het laatkapitalisme. Proeve van een marxistische verklaring», Van Genneep, Amsterdam, 1976; «De economische theorie van het marxisme», 2 delen, Het Wereldvenster, Bussum, 1980; «Lenin en het probleem van het proletarisch klassenbewustzijn», Uitg. L. Lesoil, Gent, 1977; «Vervreemding en revolutionaire perspectieven», Van Genneep, Amsterdam, 1972; «Inleiding tot het marxisme», 3de aangevulde uitgave, Uitg. L. Lesoil, Antwerpen, 1980; «Kritiek op het Eurokommunisme», Uitg. L. Lesoil, Antwerpen, 1979.

2 New Left Review Editions, London, 1979.

3 Hoe ruimdenkend we op dit vlak ook zijn, toch kunnen we helaas het werkje van Ludo Martens «Over Trotsky» methodologisch noch inhoudelijk au sérieux nemen. Het lijkt ons eerder een curiosum voor bibliofielen met een hang naar politieke pornografie.

verklaren». Aangezien het onmogelijk is om op minder dan 140 bladzijden een «systematische uiteenzetting» neer te schrijven van de wortels, de ontwikkeling en de kontradikties van Trotsky's politieke ideeën, gaat het hier eerder om een geëngageerd essay waarbij de auteur de onvoorwaardelijke (zij het niet ongenueanceerde) verdediging opneemt van de grootste politieke paria van de laatste honderd jaar.

In de eerste drie hoofdstukken behandelt Mandel de grote lijnen van de theorie van de permanente revolutie, vertrekkend van de problematiek van socialistische revoluties in achtergebleven landen en met name van de polemiek die hierover ontstond in de kontekst van de Russische situatie vóór 1917. Hij gaat dieper in op de «wetten van de ongelijkmatige en gekombineerde ontwikkeling»; de innoverende rol van Parvus (een iets uitgebreider situering van parvus, alias Alexander Helphand en tenminste een verwijzing naar de door Trotsky zelf uitdrukkelijk erkende invloed zou o.i. niet misplaatst geweest zijn;⁴ de rol van het proletariaat in de specifieke klassenconfiguratie van achtergebleven landen en de discussie rond de strategisch en taktisch belangrijke begrippen «diktatuur van het proletariaat, steunend op de boerenstand» (Trotsky) en «dc democratische diktatuur van het proletariaat en de boerenstand» (Lenin); de objectieve en subjektieve factoren die de opbouw van het «socialisme in één land» beletten; het concept van de kapitalistische wereld in de imperialistische fase als een organische maar gestructureerde totaliteit;⁵ de relatieve autonomie van de cyclus van de klassenstrijd ten opzichte van de cyclische ontwikkeling van de kapitalistische economie en het concept van het tijdvak van historisch verval van de kapitalistische produktiewijze.⁶ Met betrekking tot Trotsky's opvattingen over dit probleem geeft de interpretatie van Mandel o.i. aanleiding tot verwarring. Hij suggereert dat de opvattingen van Trotsky over de karakterisering van de historische periode na de eerste wereldoorlog en de daarvoor aan te wenden criteria onderling tegenstrijdig zouden zijn. Volgens mij kunnen we slechts vaststellen dat Trotsky het

4 Cfr. Z.A.B. Zeman & W.B. Scharlan, «The Merchant of Revolution. The Life of Alexander Israel Helphand (Parvus), 1867-1924», Oxford University Press, 1965. W.B. Scharlan, «Parvus und Trocki: 1904-1914. Ein Beitrag zur Theorie der permanenten Revolution, in: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Oktober 1962, pp. 349-380. In zijn autobiografie «Mijn Leven» schrijft Trotsky over hem: «Parvus was zonder twijfel een eminent marxist op het einde van de vorige en in het begin van deze eeuw. Hij had de methode van Marx volledig in zich opgenomen, beschikt over een ruime visie, volgde alle belangrijke gebeurtenissen op wereldvlak, en de combinatie van zijn vrije, gespiede stijl met zijn uitzonderlijk levendige geest maakte van hem een echt opmerkelijke schrijver. Zijn vroegere werken hadden me in aanraking gebracht met de problemen van de sociale revolutie en via hem begon ik me de verovering van de macht door het proletariaat voor te stellen niet als een op astronomische afstand gelegen «eindpunt» maar als dé praktische taak van onze tijd.» L. Trotsky, «Ma vie», Livre de Poche, p. 200 (mijn vertaling, P.V.).

5 «Elke radikale versterking van het tijdelijke evenwicht in een deel van het systeem — het evenwicht der klassen binnen het land, het evenwicht tussen de ontwikkeling van de produktiekrachten en die van de markt, het evenwicht tussen de ontwikkeling van de produktiekrachten en die van de markt, het evenwicht tussen kapitaalakkumulatie en de meerwaardemassa of, op een ander vlak, het evenwicht tussen de massa-beweging en het conservatieve bureaucratistische apparaat dat deze normalerwijze kanaliseert en controleert — elke radikale versterking van één van deze elementen zal overal elders en het systeem een weerslag hebben. Het zal schokgolven veroorzaken, die het revolutionaire proces in een onvoorzien aantal landen kunnen versnellen.» p. 35.

6 In dit verband moeten we wijzen op een storende drukfout op pagina 38, 8ste regel, waar het woord «hier» vervangen dient te worden door «niet».

«historisch verval» van het kapitalisme na de eerste wereldoorlog verbond met de stagnering van de ontwikkeling van de produktiekrachten. In de door Mandel wel vermelde maar niet geciteerde passage uit «Naar het socialisme of het kommunisme?» (1925) schrijft hij: «Maar wanneer we aannemen dat in de loop van de eerstvolgende tientallen jaren een nieuw dynamisch evenwicht zal tot stand komen, laten we zeggen van het type uitgebreide reproductie die zich voordeed in de periode van 1871 tot 1914, dan zal het probleem zich heel anders stellen. Een dergelijk «evenwicht» zou neerkomen op een nieuwe ontplooiing van de produktiekrachten; want de betrekkelijke «vredelievendheid» vanwege de burgerij en het proletariaat, en de opportunistische aanpassing van de socialistische partijen en de vakbeweging in de periode die de wereldoorlog voorafging werden mogelijk gemaakt door een immense industriële opleving. Het is volkomen duidelijk dat het onwaarschijnlijke werkelijkheid wordt wanneer het onmogelijke mogelijk wordt. Indien het wereldkapitalisme, en meer bepaald het Europese kapitaal, een nieuw dynamisch evenwicht zou vinden (niet voor zijn onstabiele regeringskombinaties maar voor zijn produktiekrachten); indien de kapitalistische produktie in de eerstvolgende jaren of tientallen jaren een nieuwe grote wedergeboorte zou kennen, dan zou dit ons, de socialistische staat, in de eigenaardige positie plaatsen waarbij we verplicht zouden zijn — terwijl we reeds bezig zijn om over te stappen van onze trage goederentrein op een snellere reizigerstrein — om een eerste-klas sneltrein in te halen. Eenvoudiger gezegd zou dit betekenen dat we verkeerd waren in ons fundamenteel historisch oordeel. Het zou betekenen dat het kapitalisme zijn historische «zending» nog niet voltooid heeft en dat de imperialistische fase die zich nu vóór ons ontvouwt geen fase van kapitalistische desintegratie vormt, de doodstrijd ervan, maar eerder de noodzakelijke voorwaarde tot een nieuwe periode van welvaart.»⁷ Zowel de openingspassage van «Het overgangsprogramma» als de inleiding die Trotsky schreef bij Otto Rühle's samenvatting van het eerste boek van het Kapitaal, bevestigen die verbinding tussen de stagnatie van de produktiekrachten en de «doodstrijd van het kapitalisme». Mandels opvatting dat de «neergangsfase» inderdaad ingetreden is maar geen verband houdt met een stagnatie in de ontwikkeling van de produktiekrachten moet dan ook geheel op zijn rekening en niet op die van Trotsky geschreven worden. Dit impliceert dat de «definitie» die hij van die «neergaande fase» geeft (voetnoot 4, p. 40) een oorspronkelijke bijdrage van hemzelf is en geen herformulering van de opvatting van de «klassieke» marxisten.

Het tweede blok van drie hoofdstukken handelt over Trotsky's ideeën in verband met het organisatieprobleem, uitgaande van de vraag naar de redenen voor de nederlaag van de Duitse revolutie tussen 1918 en 1923. Mandel stelt het probleem van de bureaucratie binnen de arbeidersbeweging en de zogezegde aanvaarding van haar voornaamste politieke en sociale functie, de klassenstrijd te vervangen door klassensamenwerking, door de massa der arbeiders.⁸ Vervolgens gaat hij in op de arbeidersraden,

7 L. Trotsky, «Towards Capitalism or Socialism?» in: «The Challenge of the Left Opposition (1923-1925)», Pathfinder Press, New York, 1975, p. 375. (mijn vertaling, P.V.).

8 Zie hiervoor oa. ook: E. Mandel, «De Bureaucratie», Xenon, s.l., s.d., pp. 9-37.

hun betekenis als uitdrukking van directe arbeidersdemocratie en hun relatie tot de revolutionaire partij. In die kontekst bespreekt hij de drastische inperking van de democratische mechanismen in de USSR op het einde van de burgeroorlog (verbieden van sovjet-oppositiepartijen) en fraktieverbod binnen de kommunistische partij). Over deze maatregelen schrijft hij: «Of zij onvermijdelijk waren om de diktatuur van het proletariaat te redden, zou alleen een gedetailleerde kritisch-historische studie kunnen aantonen.» Deze omzichtige uitspraak is tegenstrijdig met zijn vroegere appreciaties. In een interview met Henri Weber in mei 1976 zei Mandel: «Ik denk dat de bolsjevisten in 1921 een vergissing begaan hebben. Men had de mensjevistische partij en de anarchistische organisaties niet moeten verbieden, men had de verschillende lijsten voor de sovjetverkiezingen niet moeten afschaffen na de burgeroorlog.»⁹ Tenslotte besteedt hij uitvoerig aandacht aan Trotsky's strategisch concept van de opbouw van revolutionaire massapartijen en daarmee de taktiek van het eenheidsfront.

De volgende drie hoofdstukken bevatten een overzicht van Trotsky's analyses van de Sovjet-Unie, het fascisme en de klassenstrijd in de koloniale en half-koloniale landen (met bijzondere aandacht voor de Chinese revolutie). In het hoofdstuk over de IVde Internationale gaat Mandel (volgens mij iets te summier) de discussie aan met hen die stellen dat het marxisme een onmogelijke combinatie tussen determinisme en voluntarisme nastreeft. Uiteraard wordt het boek afgesloten met een aantal beschouwingen over het socialisme en de overgangsmatenschap. Als appendix werd een «Kritische bibliografie» opgenomen.

Twee zaken hebben ons bij de lezing van dit kompakte en slechts schijnbaar eenvoudige boek enigszins gestoord. Ten eerste twijfelen wij aan de wenselijkheid van de «logische in plaats van de kronologische» behandeling van een dergelijk onderwerp omdat hierdoor de worsteling van Trotsky met de meanders van de klassenstrijd minder goed uit de verf komt. Ten tweede denken we dat het voor de minder aandachtige lezer soms moeilijk zal zijn om te bepalen wanneer hij/zij gekonfronteerd wordt met de ideeën van Trotsky dan wel met die van Mandel. Alleszins roept het boek voldoende problemen en vragen op om degenen die niets of weinig van Trotsky zelf gelezen hebben er toe aan te zetten tenminste zijn bekendste werken ter hand te nemen. Ze kunnen dan zelf oordelen of Mandel's interpretatie beantwoordt aan hun lektuur. En indien het boek er toe zou kunnen bijdragen dat de belangstelling voor Trotsky in het Nederlandse taalgebied evengroot wordt als die voor bvb. Gramsci of Althusser, heeft Mandel zijn doel ruim bereikt.

Paul Verbraeken

⁹ «Sur la stratégie révolutionnaire en Europe occidentale», in: Critique Communiste, nos. 8-9, p. 164. Zie ook een gelijkaardige stellingname in «Liebman and Leninism», in: Socialist Register 1975, The Merlin Press, London, pp. 110-112.